

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний авіаційний університет

ЛАТИНСЬКА МОВА

Практикум

для студентів
спеціальності 035«Філологія»

Київ 2017

ПЕРЕДМОВА

Практикум складений відповідно до програми навчальної дисципліни «Латинська мова» і призначений для підготовки студентів до практичних занять з цієї дисципліни. Мета практикуму – допомогти студентам оволодіти ключовими поняттями з дисципліни «Латинська мова», озброїти студентів не лише необхідним обсягом знань з граматики латинської мови, а й розширити їхній світогляд вивченням латинських прислів'їв та крилатих висловів, які використовуються як у науці, так і в повсякденному житті.

Практикум розроблено для використання на аудиторних заняттях, а також для самостійної підготовки студентів. Практикум структуровано за 17 темами, кожна з яких опрацьовується на окремому практичному занятті. Подано плани практичних занять короткий виклад граматики латинської мови, вправи, крилаті вислови, тексти для читання і перекладу, список рекомендованої літератури, питання для підготовки до іспиту.

До практикуму включено понад 100 латинських крилатих висловів. Це прислів'я, приказки, афоризми, сентенції, літературні цитати, які мають відповідники або кальки в українській, англійській, німецькій, французькій та іспанській мовах.

Система вправ, розроблених до кожного практичного заняття, спрямована на засвоєння лексичного та граматичного матеріалу, на самостійну роботу із словником та на практичне застосування теоретичного матеріалу.

Навчальні тексти дібрано відповідно до граматичних тем, які вивчаються. Трактування тексту доступне студентові вже на початковій стадії вивчення латинської мови завдяки поступовому переходу від простого до складного. Освітній матеріал текстів розповідає про окремі події, історичні постаті та міфи стародавнього світу.

Практичне заняття № 1

ВСТУП. ЛАТИНСЬКИЙ АЛФАВІТ. ПРАВИЛА ЧИТАННЯ. НАГОЛОС ТА СКЛАДОПОДІЛ

План заняття

1. Коротка історія латинської мови.
2. Латинський алфавіт.
3. Особливості читання: вимова дифтонгів, вимова приголосних, вимова буквосполучень.
4. Довгота і короткість голосних.
5. Постановка наголосу та складоподіл.

Теоретичний матеріал

1. Латинська мова (**lingua Latīna**) – одна з найдавніших мов індоєвропейської сім'ї, що належить до групи італійських мов. Це мова одного із стародавніх племен, які заселяли Апеннінський півострів приблизно три тисячі років тому. Спочатку латинською мовою говорило невелике плем'я латинів, проте в результаті військових, політичних та економічних успіхів Стародавнього Риму латинська мова поширюється по всій Італії, а, починаючи з II ст. до н. е., виходить за її межі.

У період існування Римської імперії латинська мова була офіційною державною мовою, мовою управління, війська, юриспруденції, торгівлі, школи, науки, літератури.

В історії розвитку латинської мови виокремлюють кілька періодів. Найдавнішими пам'ятками латинської мови є написи, фрагменти обрядових пісень, законів VII–IV ст. до н. е. Історія літературної мови починається 240 р. до н. е., коли військовополонений грек Люцій Лівій Андронік приніс до Риму трагедію і комедію латинською мовою як результат перекладу грецьких творів, зокрема Гомерової «Одіссеї». Цей період в історії мови називають архаїчним (240–81 рр. до н. е.). Другий період латинської мови відомий як класичний (81 р. до н. е.–120 р. н. е.). На класичний період, період найвищого розвитку латинської мови, який у науці прийнято

ділити на два віки – «золотий» і «срібний», припадає діяльність видатних поетів і прозаїків, які створили латинську літературну мову. Третій період у розвитку латинської мови має назву пізній (пізня латина) (III–VII ст. н. е.). Це епоха пізньої імперії і виникнення після її падіння варварських держав. Античні традиції у літературній творчості поступово згасають.

Після падіння Західної Римської імперії (476 р. н.е.) латинська мова залишається мовою держави, науки і школи у феодальному франкському королівстві (V–VI ст. н.е.).

Сферою застосування латинської мови в епоху Середньовіччя були юриспруденція, освіта, наука, церква, література, – усі сфери суспільного і культурного життя. Закони перших варварських держав у Західній Європі називалися «правди» (**leges**) і були написані латинською мовою. Міські статuti, якими користувалися в міських упрявах, були також латиномовні.

Латинська мова стала мовою культурного та інтелектуального життя при монастирях і соборах. В епоху Середньовіччя вона була фактично єдиним інструментом спілкування і висловлювання думок, зрозумілим для всіх і вигідним для встановлення контактів. Латина була невід’ємною частиною суспільного, політичного, культурного і наукового життя всієї Європи, зразком для нових романських мов, які постійно зверталися до її багатой лексичної скарбниці, шукаючи засобів для позначення нових понять та ідей.

Винятковою була роль класичної латинської мови в епоху Відродження (XIV–XVI ст.), коли просвітники виявили великий інтерес до античної культури, наслідуючи античні зразки. Латинська мова стає в цей період важливим засобом міжнародного культурного і наукового спілкування.

У XVII–XVIII ст. латинською мовою писали свої твори філософи, історики, фізики і математики: Фр. Бекон, С.-Ф. Кльонович, Р. Декарт, П. Гассенді, Б. Спіноза, І. Ньютон, Г. Ляйбніц. Латинською мовою писали твори українські вчені й письменники: Ю. Дрогобич, І. Домбровський,

С. Оріховський, Т. Прокопович, П. Русин, Г. Сковорода, М. Довгалевський.

Помітну роль відіграла латинська мова на українських землях. Нею користувалися ще з часів Галицько-Волинського князівства. У першій половині XIV ст. у Галичині з'являються перші акти внутрішнього обігу, написані латинською мовою. Це так звана актова латина, яка хронологічно охоплює період від 20-х років XIV ст. до останньої третини XVIII ст. Найважливіші збережені пам'ятки шкільного обігу, написані латинською мовою, пов'язані з Києво-Могилянською академією. До нас дійшло майже 200 рукописних філософських курсів і майже стільки само курсів поетики та риторики XVII–XVIII ст., складених чи законспектованих латинською мовою. Цією мовою було написано важливі політичні документи, зокрема Нерчинський договір 1689 року. Б. Хмельницький, І. Мазепа та інші політичні діячі України часто листувалися з іноземцями латинською мовою.

Латинська мова була основною й обов'язковою дисципліною в навчальних закладах багатьох країн світу. Тепер ця традиція відновлюється. У наш час знання латинської мови потрібне фахівцям різних галузей науки, оскільки соціально-політичні, філологічні, математичні, технічні, медичні, юридичні та інші наукові терміни походять переважно з латинської мови.

Отже, значення латинської мови багатогранне. Стародавній Рим залишив людству велику скарбницю художньої і наукової літератури. Афоризми латинських авторів, прислів'я і вислови служать джерелом цитат для ораторів і письменників, учених і державних діячів, журналістів і дипломатів.

2. Латинський алфавіт

Таблиця 1

Літера	Назва	Вимова
A a	а	[а]
B b	бе	[б]
C c	це	[к], [ц]
D d	де	[д]
E e	е	[е]

F f	еф	[ф]
G g	ге	[г]
H h	га	[г]
I i	і	[і]
K k	ка	[к]
L l	ель	[л']
M m	ем	[м]
N n	ен	[н]
O o	о	[о]
P p	пе	[п]
Q q	ку	[к]
R r	ер	[р]
S s	ес	[с], [з]
T t	те	[т]
U u	у	[у]
V v	ве	[в]
W w	дубль ве	[в]
X x	ікс	[кс]
Y y	іпсилон	[і]
Z z	зета	[з], [дз]

3. Вимова дифтонгів

Крім простих голосних, у латинській мові є дифтонги – сполучення двох голосних, що вимовляються злитно, утворюючи при цьому один склад.

ae – позначає звук [e]: *aera* [épa], *praesidium* (президіум).

oe – також позначає звук [e]: *poena* [péna] (укр. «пеня»). У класичний період дифтонг звучав як [oi], пізніше – як звук, наближений до відповідних звуків у англійському слові *federal* чи німецькому *Föderation* (обидва походять від лат. *foedus*).

Коли ae, oe позначають два окремих звуки, то над літерою e ставиться знак роздільної вимови: *aēr* [áep], *poēta* [poéta].

au – вимовляється з енергійним виділенням першого елемента [áʷ]: *Aurora* [aʷrópa], *auditorium* [áʷдіторіум].

eu – вимовляється аналогічно дифтонгові au: *Europa* [eʷrópa].

Вимова приголосних

Літера *c* перед звуками [i] та [e], тобто перед літерами *i*, *e*, у та дифтонгами *ae*, *oe* читається як [ц], в інших випадках – як [к]: *Caesar* [цезар], *Cicero* [ціцеро], *dictátor* [діктатор], *codex* [кодекс], *curator* [куратор] (в укр. мові Цезар, Ціцерон, диктатор, кодекс, куратор). У класичній латині літера *c* завжди читалася як [к].

При читанні літери *g* та *h* слід розрізняти. Перша з них позначає звук, подібний до звука [г] української мови: *generatio* [генерация] (укр. генерація). Літера *h* позначає звук, близький до українського [г]: *honor* [гоно́р], *herba* [ге́рба] (укр.: гербарій, гонор).

Літера *l* позначає м'який звук, як у слові «люди»: *illustratio* [іллюстра́ціо], *lapsus* [ля'псус], *palma* [па́льма].

Літера *s*, а також сполучення *ns* між двома голосними читаються переважно (за винятком слів, запозичених із грецької мови) як [з], [нз]. В інших позиціях літера *s* передає звук [с]: *visualis* [візуа́ліс], *ensor* [це́нзор], але: *conspetus* [конспéктус], *status* [ста́тус]. Вимова [с] перед голосним зберігається і після префікса *con-*: *consensus* [консе́нсус], *consors* [ко́нсорс].

Літера *x* читається як [кс]: *rex* [рекс], *maximus* [ма́ксімум]. Коли *x* стоїть між двома голосними, другий з яких наголошений, то вимовляється як [кз]: *examen* [екза́мен].

Вимова буквосполучень

Буквосполучення *ngu*, *su*, якщо за ними йде голосний звук, читаються як [нгв], [св]: *lingua* [лі́гва], *Suetonius* [свето́ніус] (в укр. мові: лінгвістика, Светоній). Виняток становить займенник *suus* [су́ус], *sua* [су́а], *suum* [су́ум] (свій, своя, своє). Коли ж за *ngu*, *su* йде приголосний, то слід вимовляти відповідно [нгу], [су]: *singularis* [сі́нгуля'ріс], *super* [су́пер].

Літера *q* вживається лише в сполученні *qu*, яке читається як [кв]: *quadratus* [квадра́тус], *quorum* [кво́рум], *inquisitio* [інквізі́ціо] (в укр. мові: квадрат, кворум, інквізиція).

Буквосполучення *ti* перед голосним читається як [ці]: *patio* [на́ціо], *lectio* [ле́кціо], *ignorantia* [ігнора́нція]. Проте вимова [ті] зберігається і перед голосним у таких випадках:

1) коли перед **ti** стоять приголосні *s, t, x*: *bestia* [б'єстіа], *mīxtio* [мікстіо], *Attius* [átтіус]; 2) коли в буквосполученні **ti** звук [i] наголошений: *totius* [тотіус]; 3) у словах грецького походження: *Miltiades* [мільтіадес].

У словах, запозичених з грецької мови, грецькі придихові звуки передавалися буквосполученнями з *h*: **th, rh, ph, ch**. Згодом ці звуки спростилися у вимові, а їх відповідники на письмі набули такого звучання:

[t]: *theatrum* [театрум], *thronus* [трóнус], *Athenae* [атéне];

[p]: *rhetor* [р'етор], *rhombus* [рóмбус], *rhythmus* [р'ітмус];

[f]: *philosophia* [фільсoсфіа], *triumphus* [тріумфус];

[x]: *Charta* [хárта], *schola* [схóля], *chronica* [хрoніка].

4. Довгота і короткість голосних. Наголос

У класичній латині голосні розрізнялися за тривалістю вимовляння, тобто могли звучати довго або коротко. Це впливало на місце наголосу, який звичайно пов'язувався з довгим голосним. Пізніше наголос став силовим, як у більшості нових європейських мов, і подовжене звучання голосних втрачено. Проте для правильної постановки наголосу слід розрізняти, які звуки були у свій час довгими, а які короткими. У словниках та навчальних посібниках кількісна характеристика голосних у необхідних випадках передається за допомогою спеціальних надрядкових знаків довготи [ˉ] і короткості [˘]: *amātor, nāvigator, fātālis*. Ці знаки вказують на природну довготу або короткість звука. Але його кількісна характеристика може залежати не лише від природи, але й від позиції у слові. У такому разі вона не позначається спеціальними знаками. Слід окремо запам'ятати випадки позиційної довготи та короткості звуків:

- голосний перед іншим голосним або перед *h* завжди короткий;
- голосний перед збігом приголосних завжди довгий, при цьому:
- літери *x, z* позначають два звуки [кс], [дз], тому голосний перед ними довгий;

- буквосполучення *th, rh, ph, ch* позначають один звук, тому не утворюють довготи за позицією; голосний перед ними короткий;

- дифтонги завжди довгі.

У двоскладових словах завжди наголошений перший склад: *chó-rus, é-go, tér-ra, ác-tum*.

У багатоскладових словах наголос падає на передостанній склад, якщо голосний цього складу довгий: *Ro-má-nus, um-brél-la, com-mís-sus, re-spéc-tus*.

Якщо голосний передостаннього складу короткий, наголос падає на третій склад від кінця незалежно від його довготи чи короткості: *mu-tá-ti-o, sci-én-ti-a, ní-me-rus*.

Практичні завдання

1. Прочитайте та поясніть місце наголосу: homo, genus, generatio, hortus, gratia, hora, herba, globus, historia, harmonia, gemma, genealogia, haruspex, geometria, gesticulatio, ignorantia, hasta, Helvetii, Hellespontus, gloria, agonia, agnosco, agnus, gradation, cohors, digressio, progressus, proliibitio, tegimentum, vehemenlia, hospitium, fuga.

2. Розташуйте слова в алфавітному порядку: homo, ludus, quis, urbs, sacer, tabula, domus, corpus, matrimonium, imperator, nomen, populus, amīca, vita, sensus, extra, felix, barba, ritus, gracīlis, Kalendae, zona, circus, elephantus, lumen, Xerxes, familia, senex.

3. Прочитайте, поясніть вимову голосних і дифтонгів: arma, ego, ludus, ira, altus, annus, ara, unus, fatum, astrum, pars, urbs, mater, pater, frater, avus, soror, finis, bene, mors, numma, vis, fas, nefas, domus, deus, vita, error, via, homo, modus, forum, opus, terra, brevis, Roma, hymnus, signum, albus, amor, festus, bellum, bonus, damnum, fides, forum, labor, lar, dies, ritus, esse.

4. Запам'ятайте латинські вислови:

1. Scientia potential est. Знання – це сила.
2. Aquila non captat muscas. Орел не ловить мух.

3. *Ars longa, vita brevis.* Мистецтво вічне, життя коротке.
4. *Aut Caesar, aut nihil.* Або Цезар, або ніхто.
5. *Citius, altius, fortius!* Швидше, вище, сильніше!
6. *Cogito, ergo sum.* Я мислю, отже, я існую.